

SPORMETRE

The Journal of Physical Education and Sport Sciences
Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi

DOI: [10.33689/spormetre.1671439](https://doi.org/10.33689/spormetre.1671439)
Research Article

Geliş Tarihi (Received): 07.04.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 27.03.2026

Online Yayın Tarihi (Published): 28.03.2026

FUTBOL FANATİZMİ VE VAR: TARAFTARLARIN FANATİKLİK DÜZEYLERİ İLE VIDEO YARDIMCI HAKEM UYGULAMASINA YÖNELİK TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Emre Uysal^{1*} , Kadir Pepe²

¹ Karabük Üniversitesi, Hasan Doğan Spor Bilimleri Fakültesi, Karabük, TÜRKİYE

² Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Burdur, TÜRKİYE

Öz: Bu çalışma, futbol taraftarlarının fanatiklik düzeylerinin Video Yardımcı Hakem (VAR) uygulamasına yönelik tutumları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya, 278 erkek ve 174 kadın olmak üzere toplam 452 taraftar katılmıştır. Veri toplama aracı olarak; araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu”, Taşmektepligil ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen “Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği” ve Kayhan ve ark. (2020) tarafından geliştirilen “Türk Futbolunda Video Yardımcı Hakem (VAR) Uygulamasına Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Fanatiklik ölçeği, 13 madde ve 2 alt boyuttan oluşan 4’lü Likert tipi bir ölçektir. VAR’a yönelik tutum ölçeği ise 20 madde ve 4 alt boyuttan oluşan 7’li Likert tipi bir yapıya sahiptir. Verilerin analizinde, tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplar için T-Testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve korelasyon testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, taraftarların fanatiklik düzeyleri (şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi) ile VAR uygulamasına yönelik seyir zevki ($r = -.147$), adaleti sağlama ($r = -.146$) ve devamlılık ($r = -.198$) algıları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler saptanmıştır ($p < .05$). Bulgular, taraftarların VAR’ın seyir zevkini azalttığı yönünde olumsuz, adalet sağladığı konusunda ise kararsız ancak kısmen olumlu bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Bununla birlikte, taraftarlar VAR’ın futbolun sürdürülebilirliği için gerekli olduğuna olumlu, futbol kamuoyunun sistem hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığına ise olumsuz yaklaşmaktadır. Sonuç olarak, fanatiklik düzeyi taraftarların teknolojiye bakış açısını belirleyen kritik bir faktördür. Araştırma bulguları, VAR sisteminin futbol kamuoyunda tam bir meşruiyet kazanabilmesi için taraftar psikolojisi ve seyir keyfi ile adalet arasındaki dengenin daha iyi yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Video Yardımcı Hakem uygulaması, fanatiklik, tutum

FOOTBALL FANATICISM AND VAR: EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN FANS' LEVELS OF FANATICISM AND ATTITUDES TOWARD THE VIDEO ASSISTANT REFEREE SYSTEM

Abstract: This study aimed to examine the impact of football fans' fanaticism levels on their attitudes toward the Video Assistant Referee (VAR) system. A total of 452 fans participated in the research, including 278 males and 174 females. Data were collected using a "Personal Information Form," the "Football Fan Fanaticism Scale" developed by Taşmektepligil et al. (2015), and the "Attitude Towards Video Assistant Referee (VAR) System in Turkish Football Scale" developed by Kayhan et al. (2020). The fanaticism scale is a 4-point Likert-type instrument comprising 13 items across two sub-dimensions, while the VAR attitude scale is a 7-point Likert-type instrument consisting of 20 items across four sub-dimensions. Descriptive statistics, independent samples t-tests, one-way analysis of variance (ANOVA), and correlation analyses were employed for data analysis. The results revealed significant negative correlations between fans' fanaticism levels (specifically tendencies toward violence and action) and their perceptions of game enjoyment ($r = -.147$), fairness ($r = -.146$), and continuity ($r = -.198$) regarding the VAR system ($p < 0.05$). Findings indicated that fans generally held negative views about VAR's impact on game enjoyment, were ambivalent but somewhat positive about its role in ensuring fairness, and expressed positive attitudes toward its necessity for the sustainability of football. However, they perceived public knowledge about the system as insufficient. In conclusion, fanaticism levels are a critical factor shaping fans' perceptions of technology in sports. These findings suggest that for the VAR system to gain full legitimacy within the football community, a more effective balance must be achieved between fan psychology, game enjoyment, and the pursuit of fairness.

Keywords: Video Assistant Referee application, fanaticism, attitude

* Sorumlu Yazar: Emre Uysal, Arş. Gör. Dr., E-mail: emreuysal@karabuk.edu.tr

GİRİŞ

Video Yardımcı Hakem Sistemi (VAR), futbolda teknolojik dönüşümün merkezinde yer alan önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir. İlk olarak 2016 yılında deneme uygulamalarıyla başlayan ve 2018 FIFA Dünya Kupası'nda resmi olarak kullanılmaya başlanan VAR sistemi, hakem hatalarını minimize ederek oyunun daha adil bir zeminde oynanmasını sağlamak amacı taşımaktadır (Lago-Peñas ve ark., 2019). VAR, özellikle gol, penaltı, kırmızı kart gibi oyunun seyrini değiştirebilecek kritik pozisyonlarda devreye girerek hakemlere destek veren bir teknolojidir. Bu sistemin kökleri, 2010 Dünya Kupası'ndaki Almanya-İngiltere maçında yaşanan ve futbol tarihine geçen hakem hatasına dayanmaktadır. Frank Lampard'ın şutunun kale çizgisini geçmesine rağmen hakem tarafından gol olarak değerlendirilmemesi, VAR teknolojisinin geliştirilmesi sürecini hızlandıran olaylardan biri olmuştur (Winand ve ark., 2021).

VAR sistemi, hakem kararlarını desteklemek ve doğruluğunu artırmak amacıyla kullanılan bir teknolojidir (Karafil, 2023). Maç sırasında orta hakem ya da yan hakemlerin verdiği yanlış bir karar sonrasında devreye giren VAR sistemi yetkilisi, pozisyonu monitör başında farklı açılardan izleyerek hatayı tespit eder ve telsiz-kulaklık aracılığıyla maçın orta hakemine pozisyonu saha kenarındaki monitörden tekrar izlemesini tavsiye eder; bazı net pozisyonlarda ise hakemi monitör başına çağırmadan karar verebilir (Erdoğan, 2021). Hatalı kararların düzeltilmesine ve adil bir oyun ortamının sağlanmasına yardımcı olmayı amaçlayan bu sistemin teknik olarak bakıldığında futbola önemli yenilikler getirdiği söylenebilir. Ancak, VAR sisteminin futbol maçlarına getirdiği bu yenilikler tartışmalı olmuştur. Bazı taraftarlar, VAR'ın oyunun doğasını bozduğunu ve maçların akışını engellediğini düşünmektedir (Demir ve ark., 2021; Ekizoğlu ve Akyüz, 2022). Özellikle, VAR kararlarının uzun süre alması ve maçın ritmini bozması taraftarların tepkisine neden olduğu görülmüştür. Ayrıca, bazı durumlarda VAR'ın kararları da tartışmalı olmakta ve bu durum da taraftarların huzursuzluğuna yol açabilmektedir (Tamir ve Bar-Eli, 2021).

Teknik açıdan büyük bir yenilik olan VAR sistemi, futbolun adalet algısını güçlendirme hedefiyle kullanıma alınmış olsa da, futbol atmosferine ve taraftar deneyimine olan etkileri tartışma konusu olmuştur. Bir taraftan VAR'ın hakem hatalarını azalttığı ve futbolun adil yönetilmesine katkı sunduğu savunulurken, diğer taraftan sistemin oyunun doğasını bozduğu, ritmini kesintiye uğrattığı ve taraftarların futbol deneyimini olumsuz etkilediği yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Demir ve ark., 2021; Ekizoğlu ve Akyüz, 2022). Özellikle VAR kararlarının uzun sürmesi ve bazı kararların hâlâ tartışmalı olması, taraftarların huzursuzluğunu artırmakta ve futbola olan duygusal bağlılıklarını etkileyebilmektedir (Erdoğan, 2021). Bu bağlamda, taraftarların VAR'a yönelik tutumları, futbolun teknolojik dönüşümünü anlamak adına önemli bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Teknolojinin sunduğu bu nesnel adalet arayışının taraftar nezdinde nasıl karşılık bulduğu, yalnızca sistemin işleyişine değil, aynı zamanda bireyin taraftarlık kimliğiyle kurduğu duygusal bağın derinliğine de bağlı olabilmektedir. Futbol fanatizmi, bireylerin bir futbol takımına olan bağlılıklarının aşırı boyutlara ulaşması ve bu bağlılığın hayatlarının farklı yönlerini etkileyebilecek derecede yoğun bir duygu durumu haline gelmesidir (Iwuagwu ve ark., 2023; Yılmaz, 2023). Fanatizm, sıradan taraftarlığın ötesinde, kişinin kimliğinin büyük bir kısmını tuttuğu takıma dayandığı ve bu bağlamda aşırı duygusal tepkiler verebildiği bir durumdur (Agusman ve Setiawan, 2018). Bu durum bazı bireylerde hakem kararlarına karşı sert tutumlar, rakip takımlara yönelik düşmanlık ve zaman zaman da şiddet eğilimi gibi davranışsal sonuçlar doğurabilmektedir. Fanatik taraftarlar, takımlarıyla ilgili haberlere ve gelişmelere karşı son

derece duyarlı olup, bu tür olayları genellikle kendi bakış açılarıyla yorumlama eğilimindedir (Fillis ve Mackay, 2014). Bu noktadan hareketle futbol içerisindeki hakem kararları ve teknolojik yenilikler, fanatizmin yoğunluğuna göre farklı şekillerde değerlendirebilmektedir. Video Yardımcı Hakem uygulaması da futboldaki en güncel teknolojilerden biri olduğundan fanatizm düzeyleri yüksek olan taraftarlar ya da fanatik olmayan taraftarlar tarafından eleştirilmektedir.

Literatür incelendiğinde antrenör, sporcu, hakem, öğrenciler ve taraftarların VAR'a yönelik tutumlarını inceleyen çeşitli çalışmaların bulunduğu görülmektedir (Caz ve ark., 2021; Çar, 2022; Demir ve Bektaş, 2022; Ekizoğlu ve Akyüz, 2022; Erdoğan, 2021; Hamsund ve Scelles, 2021; Karafil, 2023; Kasi, 2023; Kolbinger ve Knopp, 2020; Schwab ve ark., 2023; Tamir ve Bar-Eli, 2021; Tabuk, 2022). Bu çalışmalar genel olarak VAR sisteminin adalet algısını artırdığı, ancak oyunun akıcılığı ve seyir zevki üzerinde olumsuz etkiler oluşturabildiği yönünde bulgular ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, taraftarların fanatizm düzeyleri ile Video Yardımcı Hakem'e yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysa futbolun temel paydaşlarından biri olan taraftarların fanatizm düzeylerinin, hakem kararları ve teknolojik uygulamalara yönelik algı ve değerlendirmelerini etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, taraftarların fanatizm düzeyleri ile VAR'a yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi, futbolun teknolojik gelişimine yönelik uygulamaların daha iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda, futbol taraftarlarının fanatizm düzeyleri ile Video Yardımcı Hakem (VAR) uygulamasına yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, bu ilişkiyi ortaya koyarak futbolun dijitalleşme sürecine taraftar bakış açısından katkı sunmayı ve teknolojik uygulamaların toplumsal kabulünü taraftarlık bağlamında değerlendirmeyi hedeflemektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, futbol taraftarlarının fanatizm düzeyleri ile Video Yardımcı Hakem (VAR) uygulamasına yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan nicel bir araştırma olup, ilişkisel tarama modeline dayanmaktadır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkileri belirlemek için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012).

Evren-Örneklem

Çalışmanın örnekleme, ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiş olup, Video Yardımcı Hakem (VAR) uygulamasına yönelik temel bilgiye sahip olduğunu belirten ve son üç yıldır düzenli olarak futbol karşılaşmalarını takip ettiğini beyan eden 452 futbol taraftarından oluşmaktadır. Katılımcıların VAR uygulamasına hâkimiyet düzeylerini belirlemek amacıyla anket formunun başında, "VAR sistemi hakkında bilginiz var mı?" şeklinde yönlendirici bir soruya yer verilmiştir. Veri toplama sürecinde toplam 461 taraftara ulaşılmış; ancak bu soruya olumsuz yanıt veren 9 katılımcı araştırma ölçütlerini karşılamadığı gerekçesiyle analiz kapsamı dışında tutulmuştur. Sonuç olarak analizler, gönüllü ve kriterlere uygun 452 katılımcının verileri üzerinden yürütülmüştür. Veri toplama süreci, 2024 yılının Aralık ayında Karabük, Karaman ve Burdur illerinde gerçekleştirilmiştir. Ölçek formları basılı şekilde, katılımcı gizliliğine özen gösterilerek yüz yüze dağıtılmış ve iki hafta içerisinde doldurmaları istenmiştir. Katılımcıların tamamı taraftar olup, araştırmaya gönüllülük esasına göre katılmışlardır. Bunun yanında, kullanılan örneklem büyüklüğünün istatistiksel yeterliliğini değerlendirmek amacıyla G*Power

3.1.9.4 yazılımı kullanılarak post-hoc güç analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde iki yönlü test, $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyi ve toplam örneklem büyüklüğü ($n = 452$) esas alınmıştır. Etki büyüklüğü belirlenirken, fanatiklik düzeyi ile VAR tutumu alt boyutları arasındaki korelasyon analizinde elde edilen en düşük anlamlı korelasyon katsayısı ($r = 0.146$) dikkate alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda çalışmanın istatistiksel gücü ($1-\beta$) = 0.87 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, önerilen minimum 0.80 güç düzeyinin üzerinde olup, mevcut örneklem büyüklüğünün araştırma hipotezlerini test etmek için yeterli olduğunu göstermektedir.

Veri Toplama Araçları

Kayhan ve arkadaşlarının (2020) geliştirdiği “Türk Futbolunda Video Yardımcı Hakem (VAR) Uygulamasına Yönelik Tutum Ölçeği” ve Taşmektepligil ve arkadaşlarının (2015) “Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği” bu çalışmada ölçme araçları olarak kullanılmıştır. Türk Futbolunda Video Yardımcı Hakem (VAR) Uygulamasına Yönelik Tutum Ölçeği: 7' li likert tipinde (kesinlikle katılıyorum= 7 ve kesinlikle katılmıyorum= 1 aralığında) ve 4 alt boyutlu (seyir zevki, adaleti sağlama, devamlılık ve bilgi sahipliği) toplam 20 maddeden oluşmaktadır. "Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği ise 4'lü likert tipinde (kesinlikle katılıyorum=1 ve hiç katılmıyorum=4 aralığında) ve 2 alt boyutlu (kurumsal aidiyet, şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi) toplam 13 maddeden oluşmaktadır. Ankete katılanların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla 3 sorudan oluşan ilave soru sorulmuştur.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 21.0 programına aktarılmış ve analiz öncesinde uç değer tespiti ile normallik testleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda, taraftarların fanatiklik düzeyleri ile Video Yardımcı Hakem'e (VAR) yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Ayrıca, taraftarların cinsiyet değişkenine göre VAR'a yönelik tutum ve fanatiklik düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Independent Samples t-test, destekledikleri takım değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla ise One-Way ANOVA testi kullanılmıştır. ANOVA sonucunda anlamlı farklılık tespit edilen durumlarda, gruplar arasındaki farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Scheffe post-hoc çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Scheffe testi, çoklu karşılaştırmalarda Tip I hata olasılığını kontrol eden konservatif testlerden biri olması nedeniyle tercih edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla hesaplanan Cronbach's Alpha katsayıları, Video Yardımcı Hakem'e yönelik tutum ölçeği için ,878 ve Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği için ,843 olarak belirlenmiştir.

Etik Beyan

Çalışmanın yapılabilmesi için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan GO 2024/715 nolu karar ile gerekli onay alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında toplanan verilerin istatistiksel analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular, tablolar ve şekillerle desteklenerek aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışmadaki taraftarların tanımlayıcı değerleri

	Frekans		Yaş (Yıl)	
	n	n%	Ort.	SS
Cinsiyet				
Erkek	278	61,5	21,99	3,290
Kadın	174	38,5	21,48	2,745
Desteklenen Takım				
GS	187	41,4	21,94	3,233
FB	123	27,2	21,55	2,881
BJK	75	16,6	21,03	2,168
Diğer	67	14,8	22,69	3,726
Toplam	452	100	21,79	3,09

GS: Galatasaray, FB: Fenerbahçe, BJK: Beşiktaş, Diğer: Diğer Süper Lig Kulüpleri

Tablo 1'e göre, çalışmaya toplam 452 taraftar katılmıştır. Katılımcıların %61,5'i (n=278) erkek, %38,5'i (n=174) kadındır. Erkek taraftarların yaş ortalaması 21,99 iken, kadın taraftarların yaş ortalaması 21,48 olarak belirlenmiştir. Desteklenen takıma göre dağılım incelendiğinde, katılımcıların %41,4'ünün (n=187) Galatasaray, %27,2'sinin (n=123) Fenerbahçe, %16,6'sının (n=75) Beşiktaş ve %14,8'inin (n=67) diğer Süper Lig takımlarını desteklediği görülmektedir.

Tablo 2. VAR'a yönelik tutum ve Futbol Fanatikliği puanlarının cinsiyet değişkenine göre Independent Samples T-test sonuçları

Alt Boyutlar	Gruplar	n	$\bar{x}$	SS	t	p
Seyir Zevki	Kadın	174	4,390	1,518	-3,128	,002*
	Erkek	278	3,914	1,611		
Adaleti Sağlama	Kadın	174	4,644	1,582	-1,620	,106
	Erkek	278	4,383	1,722		
Devamlılık	Kadın	174	5,518	1,576	1,970	,049*
	Erkek	278	5,451	1,517		
Bilgi	Kadın	174	3,837	1,337	-1,553	,121
	Erkek	278	3,619	1,512		
Şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi	Kadın	174	1,836	,783	2,382	0,18
	Erkek	278	2,011	,744		
Kurumsal aidiyet	Kadın	174	2,557	,804	1,539	,125
	Erkek	278	2,678	,818		

*p<0,05

Tablo 2'ye göre Video Yardımcı Hakem'e yönelik tutum ölçeği cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde seyir zevki ve devamlılık alt boyutlarında kadın taraftarların ortalama değerleri ile erkek taraftarların ortalama değerleri arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır (p<0,05). Diğer alt boyutlarda ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 3. VAR'a yönelik tutum ve Futbol Fanatikliği puanlarının desteklenen takım değişkenine göre One-Way ANOVA testi sonuçları

Alt Boyutlar	Gruplar	N	Mean	Std. Deviation	f	p	η^2	Scheffe
Seyir zevki	GS	187	4,2544	1,57450	4,344	,005	0,28*	GS>FB
	FB	123	3,6643	1,58204				
	BJK	75	4,2076	1,61834				
	DİGER	67	4,3326	1,50682				
	Toplam	452	4,0977	1,59155				
Adaleti sağlama	GS	187	4,3939	1,60417	2,040	,108	0,13	-
	FB	123	4,3780	1,81311				
	BJK	75	4,4711	1,63675				
	DİGER	67	4,9428	1,59269				
	Toplam	452	4,4838	1,67304				
Devamlılık	GS	187	5,4465	1,54039	0,641	,589	0,04	-
	FB	123	5,2093	1,59127				
	BJK	75	5,3467	1,47553				
	DİGER	67	5,2649	1,56360				
	Toplam	452	5,3385	1,54556				
Bilgi	GS	187	3,6756	1,45150	,064	,979	,000	-
	FB	123	3,7371	1,60784				
	BJK	75	3,6844	1,28387				
	DİGER	67	3,7413	1,33941				
	Toplam	452	3,7035	1,44987				
Şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi	GS	187	1,8434	,71406	5,839	<,001	0,38*	GS<FB
	FB	123	2,1667	,83664				
	BJK	75	1,7900	,64990				
	DİGER	67	1,9869	,79330				
	Toplam	452	1,9438	,76352				
Kurumsal aidiyet	GS	187	2,6481	,82516	3,092	,027	,020	-
	FB	123	2,7805	,83388				
	BJK	75	2,5067	,72807				
	DİGER	67	2,4537	,80120				
	Toplam	452	2,6319	,81442				

*p<0,05

Tablo 3'e göre taraftarların Video Yardımcı Hakem'e yönelik tutum ölçeğinin seyir zevki alt boyutu desteklenen takım değişkeni açısından değerlendirildiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($F_{(3,448)}=4,344$; $p=,005$; $\eta^2=,028$). Yapılan Post Hoc Scheffe testi sonucunda farkın Galatasaray taraftarları ($\bar{X}=4,25$) ile Fenerbahçe taraftarları ($\bar{X}=3,66$) arasında, Galatasaray lehine olduğu görülmüştür. Hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=,028$) bu farkın küçük-orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Futbol taraftarı fanatiklik ölçeği şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi alt boyutunda da takımlar arasında anlamlı bir fark saptanmıştır ($F_{(3,448)}=5,839$; $p<,001$; $\eta^2=,038$). Yapılan Scheffe testi sonucunda bu farkın Fenerbahçe taraftarları ($\bar{X}=2,16$) ile Galatasaray taraftarları ($\bar{X}=1,84$) arasındaki farktan kaynaklandığı ve Fenerbahçe taraftarlarının puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 'Kurumsal aidiyet' alt boyutunda da gruplar arası anlamlı bir fark tespit edilmiş ($F_{(3,448)}=3,092$; $p=,027$; $\eta^2=,020$), ancak yapılan Scheffe testi sonucunda anlamlı bir ikili farka rastlanmamıştır.

Tablo 4. Taraftarların Video Yardımcı Hakem uygulamasına yönelik tutumlarının fanatiklik düzeylerine göre Pearson korelasyon testi sonuçları

	Seyir zevki	Adaleti sağlama	Devamlılık	Bilgi	Şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi	Kurumsal aidiyet
Video Yardımcı Hakem'e yönelik tutum ölçeği						
Seyir zevki	1	,175**	,322**	,256**	-,147**	-,061
		,000	,000	,000	,002	,193
Adaleti sağlama		1	,499**	-,061	-,146**	-,078
			,000	,194	,002	,099
Devamlılık			1	,027	-,198**	,017
				,565	,000	,719
Bilgi				1	,039	,017
					,406	,718
					,000	,198
Futbol taraftarı fanatiklik ölçeği						
Şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi					1	,330**
						,000
Kurumsal aidiyet						1

Tablo 4'te sunulan Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre, futbol taraftarı fanatiklik ölçeğinin şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi alt boyutu ile VAR'a yönelik tutum ölçeğinin seyir zevki ($r=-,147$; $p<,01$), adaleti sağlama ($r=-,146$; $p<,01$) ve devamlılık ($r=,198$; $p<,01$) alt boyutları arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bu sonuçlar, şiddet eğilimi yüksek olan taraftarların VAR sistemine yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA

Bu araştırmadan elde edilen temel bulgular, futbol taraftarlarının fanatiklik düzeyleri ile Video Yardımcı Hakem (VAR) sistemine yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir etkileşim olduğunu ortaya koymaktadır. Analizler sonucunda; taraftarların şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimleri arttıkça, VAR sistemine ilişkin olumlu tutumlarının azaldığı; özellikle sistemin seyir zevkini artırdığı, adaleti sağladığı ve devam ettirilmesi gerektiği yönündeki yargılarının zayıfladığı tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde, araştırmamızın seyir zevki konusundaki bulgularının Ekizoğlu ve Akyüz (2022), Lago-Peñas, ve ark. (2019) ile Errekagorri ve arkadaşlarının (2020) çalışmalarıyla belirli noktalarda kesiştiği görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda VAR sistemi genel olarak olumlu değerlendirilse de uygulamanın oyunun doğal akışını sekteye uğratma ve izleme keyfini kısıtlama potansiyeline yönelik benzer çekincelerin dile getirildiği saptanmıştır. Buna karşın adalet boyutu ele alındığında, bulgularımızın literatürdeki bazı çalışmalarla farklılaştığı görülmektedir. Işın (2023), Erdoğan (2021) ve Engin ile Çelik (2019), hakemlerin doğru karar verme oranının arttığını ve sistemin adaleti güçlendirdiğini raporlamışlardır. Bu noktada çalışmamızın literatürdeki genel adalet algısından ayrışması, katılımcı profili ve ölçülen değişkenler açısından kritik bir farkı ortaya koymaktadır. Literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğu katılımcıların fanatiklik düzeylerini ayrıştırmadan; hakemler, futbolcular veya genel bir kitle üzerinden yürütülmüştür. Ancak mevcut araştırmamız, fanatiklik düzeyini bir değişken olarak merkeze alarak, fanatizm ve şiddet eğilimi arttıkça adalet algısının anlamlı şekilde düştüğünü saptamıştır. Literatürde sistemin bütününe yönelik dile getirilen oyun akışının bozulması gibi

ikincil risklerin, fanatiklik düzeyi yüksek taraftarlar için birincil bir sorun haline geldiği anlaşılmaktadır. Bu durum, rasyonel bir bakış açısıyla adaleti sağlayan bir sistem olarak görülen VAR'ın, fanatiklik düzeyi yüksek bireylerde duygusal bağlılık ve tutkulu oyun akışının gerisinde kaldığını göstermesi bakımından literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

VAR sistemine yönelik bilgi alt boyutunun taraftarların fanatiklik düzeyinden etkilenmeyen tek boyut olması araştırmanın dikkat çekici bulgularından biridir. Taraftarların genel olarak futbol kamuoyunun VAR hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığına yönelik görüşleri, Karafil (2023) tarafından ulaşılan hakemlerin, yöneticilerin ve kamuoyunun sistem hakkında yeterli bilgi birikimine sahip olmadığı sonucuyla örtüşmektedir. Buna karşın Ekizoğlu ve Akyüz (2022), futbol paydaşlarının sistem hakkında yeterli bilgi sahibi olduklarını saptamış olsa da; her iki durumda da bilgi algısının kişisel fanatiklik eğilimlerinden bağımsız bir yapı sergilemesi önem arz etmektedir. Bu durum, fanatikliğin daha çok duygusal önyargıları ve takım bağlılığını etkilemesine karşılık; bilgi düzeyine ilişkin değerlendirmelerin daha nesnel ve kurumsal bilgilendirme süreçlerine dayalı, rasyonel bir zeminde şekillenmesinden kaynaklanıyor olabilir. Dolayısıyla, taraftarların VAR hakkındaki bilgi düzeyine ilişkin algıları, fanatiklik eğilimlerinden ziyade sistemin genel tanıtımı ve şeffaflığına yönelik nesnel bir değerlendirmeyi yansıttığı söylenebilir.

Araştırmada, Video Yardımcı Hakem uygulamasına, kadınların erkeklere göre tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür (Tablo 2). Taraftarlık düzeylerinde ise erkek taraftarlar kadın taraftarlara göre daha fazla fanatik yönelim göstermiştir. Bu iki ana konunun alt boyutları incelendiğinde ise, VAR sisteminin kadın taraftarların seyir zevkinin erkek taraftarlara göre daha az etkilendiği saptanmıştır. Literatür incelendiğinde, Ekizoğlu ve Akyüz'ün (2022) seyircilerin Video Yardımcı Hakem'e yönelik düşüncelerinin aktarıldığı çalışmada, araştırmamıza paralel olarak kadın seyircilerin erkeklere göre seyir zevki ortalamalarının yüksek olduğu bulgulanmıştır. Hakem ve futbolcuların VAR sistemine yönelik tutumlarının incelendiği bir başka çalışmada, Demir ve ark. (2021), erkek hakem ve futbolcuların kadınlara göre seyir zevki tutumlarının daha düşük olduğunu belirtmişlerdir. Kolbinger ve Knopp (2020) İngiltere Premier Ligi'nde taraftarların VAR'a yönelik tepkilerine odaklanan bir duygu analizi yürütmüş ve kamuoyunu yakalamak için Twitter verilerini kullanmışlardır. Araştırmaları, VAR'ın getirilmesinin izleme keyfini artırmadığı, aksine taraftarlar arasında, oyunun uzun incelemeler veya tartışmalı görünen kararlar için gereksiz yere kesildiğini sıklıkla hisseden, daha fazla hayal kırıklığına yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır. Hamsund ve Scelles'in (2021) çalışması, benzer şekilde taraftarların VAR'ı maç keyfi üzerindeki etkisi açısından nasıl algıladıklarına dair fikir vermektedir. Çalışmaları, birçok izleyicinin oyundaki duraklamalar ve ardından gelen karar alma gecikmeleri nedeniyle bir kopukluk hissettiğini ve bunun da oyunun ritmini ve duygusal bağlamını değiştirdiğini vurgulamaktadır. Tamir ve Bar-Eli (2021), VAR'ı çevreleyen daha geniş eleştirileri ele alarak, onu oyun içinde ahlaki bir bekçi olarak çerçevelemektedir. Bu bakış açısı, teknolojinin getirdiği çekişmeli ortamı vurgulayarak, VAR'ın hakem hatalarını düzeltme potansiyeline sahip olsa da, sık sık yaptığı kesintilerin taraftarlar ile sporun spontane doğası arasında bir uçurum yarattığını ileri sürmektedir. Bu noktadan hareketle, erkek taraftarların VAR sisteminin seyir zevkini düşürdüğü yorumunu daha fazla desteklemesinin nedeni, futbolun akışkan yapısını ve hızını daha çok önemsemeleri (Shane-Nicholas ve ark., 2020) ve VAR'ın dönem dönem oyunu durdurması, özellikle tribün atmosferine daha fazla dahil olan erkek taraftarlar için deneyimi kesintiye uğratarak eğlence algısını olumsuz etkileme ihtimalinden kaynaklandığı savunulabilir.

Video Yardımcı Hakem ölçeğinde yer alan adaleti sağlama, devamlılık ve bilgi alt boyutlarında ise gruplar arasında keskin görüş farklılıkları olmadığı görülmüştür. Adaleti sağlama ve

uygulamanın devam etmesini nitelendiren ‘devamlılık’ alt boyutlarında kadın taraftarların verdikleri ortalama cevaplar erkek taraftarların ortalamalarına göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Yine Ekizoğlu ve Akyüz’ün (2022) yapmış oldukları çalışmada kadınların erkeklere göre VAR sisteminin adaleti sağladığı görüşüne daha yakın oldukları saptanmıştır. Demir ve arkadaşlarının (2021) yaptıkları araştırmada, erkek hakem ve futbolcuların Video Yardımcı Hakem Uygulamasının seyir zevkini düşürdüğüne yönelik algılarının kadın hakem ve futbolculara göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Erkek taraftarlar ise adaleti önemsemekle birlikte, oyunun geleneksel akışını ve spontane heyecanını koruma isteği nedeniyle VAR’a karşı daha temkinli bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu farklı bakış açıları, VAR sistemine yönelik destek düzeylerindeki küçük farkları açıklamaktadır.

Cinsiyet değişkeni ile taraftarların fanatiklik düzeyleri değerlendirildiğinde erkek taraftarların şiddete yönelik düşünce ve eylem eğiliminin ve kurumsal aidiyet boyutlarının kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 2). Bu noktadan hareketle, erkek taraftarların kadın taraftarlara göre daha fazla fanatik yönelimlerinin olduğu yorumu yapılabilir. Literatüre bakıldığında, Tanyeri’nin (2019) “Futbol Taraftarı Fanatikliği: Üniversite Öğrencileri Örneği” başlıklı araştırmasında, çalışmamıza benzer bir şekilde erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre fanatiklik tutumunun daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde İlk ve arkadaşlarının (2020) yapmış oldukları “Futbol Taraftarlarının Fanatiklik ve Lisanslı Ürün Satın Alma Düzeylerinin İncelenmesi” başlıklı çalışmada erkek taraftarların fanatiklik düzeylerinin kadınlara oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Doğaner ve arkadaşlarının (2021) “Futbol taraftarlarının fanatiklik düzeylerinin belirlenmesi” başlıklı çalışmada benzer şekilde erkek taraftarların kadın taraftarlara göre fanatiklik düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yine, Kurak’ın (2020) lise öğrencilerinin fanatiklik düzeylerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada erkek taraftarların kadın taraftarlara göre daha fanatik yönelimlerinin olduğunu tespit etmiştir. Literatürde bu verileri kuvvetlendiren çalışmalar (Yıldız ve Açıkan, 2018; Güler, 2020; Uyar, 2021) olmakla birlikte, Kural’ın (2017) taraftarların sporda fanatizm ve şiddete ilişkin görüşlerini incelediği çalışmada erkek ve kadın taraftarlar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Genel bir perspektiften bakıldığında, erkek taraftarların fanatiklik düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olmasının nedeni, futbolun uzun yıllar boyunca erkek egemen bir alan olarak görülmesi ve erkekler için güçlü bir kimlik ve aidiyet unsuru haline gelmiş olmasıdır (Kossakowski ve Besta, 2022). Ayrıca, tribün kültürü ve maç atmosferinin erkekler arasında daha fazla paylaşılması, bu fanatik tutumların pekişmesine katkıda bulunabilir. Kadın taraftarlar ise genelde oyuna daha ılımlı ve dengeli bir şekilde bakıyor olması bu sonuçları desteklemektedir.

Çalışmanın bulguları desteklenen takım değişkenine göre incelendiğinde, Video Yardımcı Hakem’e yönelik tutum ölçeğinde seyir zevki alt boyutu dışında, adaleti sağlama, devamlılık ve bilgi alt boyutlarında gruplar arasında farklılıklara rastlanmamıştır (Tablo 3). Seyir zevki alt boyutunda ise Fenerbahçe taraftarları diğer takımın taraftarlarına göre VAR sistemine yönelik daha olumsuz bir tutum sergilemişlerdir. Fenerbahçe taraftarlarının, VAR uygulamasının seyir zevkini olumsuz etkilediğini düşünmelerinin nedeninin tek bir konuya bağlanması mümkün değildir ancak özellikle son yıllarda şike davası (Zelyurt, 2017), şiddet olayları ve kulübün futbolda önemli bir sportif başarı elde edememesi taraftarın takımlarını izlerken yaşadıkları seyir zevklerinin olumsuz etkilenmesini açıl原因 olarak değerlendirilebilir. Bunun dışında Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş ve diğer takımlarını destekleyen taraftarlar, VAR sisteminin adaleti sağladığı hususunda kararsız, uygulamanın devam ettirilmesi konusunda ise olumlu bir tutuma sahiptir. Taraftarlar ayrıca futbol dünyasının VAR sistemi hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı görüşüne yakın seçenekleri işaretlemişlerdir. Taraftarların VAR sisteminin adaleti sağladığı konusunda kararsız, ancak devam ettirilmesi

konusunda olumlu bir tutuma sahip olmalarının nedeni, sistemin potansiyel faydalarını kabul etmekle birlikte, uygulamadaki eksiklikler ve hatalardan kaynaklanan güvensizlik olabilir. VAR'ın teoride adaleti artırma amacıyla getirilmiş olması, taraftarların sistemi tamamen reddetmemelerini sağlarken, bazı kararların şeffaf olmaması veya tartışmalı yorumlara yol açması, adalet konusunda kararsızlık yaratmaktadır. Nitekim Fenerbahçe'nin mevcut başkanı Ali Yıldırım Koç, *“Türkiye Futbol Federasyonu kararlarından başlayarak hakem atamalarında, hakem kararlarında ve Video Yardımcı Hakem (VAR) uygulamalarında standartların yakalanamaması karmaşaya sebep olmaktadır. Biz, Fenerbahçe olarak dile getirdiğimiz bu durumu, soyut iddialara dayandırmanın ötesinde haftalardır yaşadığımız somut örneklerle anlatıyoruz.”* şeklinde bir açıklama yapmıştır (aa.com.tr, 2025). Ali Yıldırım Koç'un bu açıklaması, taraftarların VAR uygulamasının adaleti sağlama konusunda kararsızlık yaşamalarını destekler niteliktedir. Ayrıca, taraftarların futbol dünyasının VAR hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığını düşünmeleri hem hakemlerin hem de taraftarların sistemi nasıl yorumlayacağı konusunda belirsizliklere işaret etmektedir. Bu da sistemin daha iyi anlaşılması ve geliştirilmesi gerektiğine dair bir algının oluşmasına neden olmaktadır. Literatürde VAR uygulamasına yönelik tutum ile desteklenen takım kriterine göre bir değerlendirme yapılmadığı görülmüştür.

Desteklenen takım değişkenine göre futbol taraftarı fanatiklik ölçeği incelendiğinde ise, şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi alt boyutunda Fenerbahçe taraftarlarının ortalaması diğer takımlara göre daha yüksektir (Tablo 3). Kurumsal aidiyet alt boyutunda ise farklı takımları destekleyen grupların arasında keskin farklılıklar yoktur. Literatür incelendiğinde Turan ve arkadaşlarının (2018) “Öğrenci Taraftar Topluluklarının Futbol Fanatiklik Düzeylerinin Belirlenmesi: Akdeniz Üniversitesi Örneği” başlıklı çalışmalarında çalışmamıza paralel olarak Fenerbahçe taraftarlarının Galatasaray ve Beşiktaş'a göre daha fanatik bir tutum sergilediğini saptamıştır. Tanyeri (2019) ise yapmış olduğu çalışmada farklı takımları destekleyen taraftarların fanatiklik düzeyinde herhangi bir farklılığa rastlamamıştır. Bunun nedeninin ise örneklem grubunun farklılığından ve sayısından kaynakladığı düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma, Video Yardımcı Hakem (VAR) sisteminin futbol sahalarında sadece teknik bir denetim mekanizması olmadığını, taraftarların sosyo-psikolojik yapılarıyla şekillenen bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, taraftarların futbola dair geliştirdikleri duygusal bağlılık ve fanatiklik düzeylerinin, teknolojik yeniliklere karşı takınılan tavırda belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Çalışmanın sonuçları, fanatiklik eğilimi ve şiddete yönelik düşünceler arttıkça, taraftarların VAR'ın sunduğu rasyonel adalet arayışından uzaklaştığı görülmektedir. Bu durum, taraftarlık kimliği güçlendikçe oyunun geleneksel akışına ve heyecanına duyulan tutkunun, teknolojik müdahalelerle sağlanan hatasızlık idealinin önüne geçtiğini kanıtlamaktadır. Benzer şekilde, taraftarların destekledikleri kulüplerin geçmiş deneyimleri ve güncel durumları da sistemin tarafsızlığına dair algıyı doğrudan etkilemekte; teknolojinin, taraftarlar tarafından kişisel veya kurumsal hafızalar üzerinden yorumlandığı anlaşılmaktadır. Uygulamanın geleceğine dair ulaşılan en net çıkarım, taraftarların sistemi bir gereklilik olarak görmelerine rağmen, sahadaki uygulama biçimine dair ciddi bir güven eksikliği yaşadıklarıdır. Adaleti sağlama konusundaki kararsız tutumlar, sistemin teorik amacından ziyade şeffaflık ve iletişim süreçlerindeki aksaklıklara işaret etmektedir. Taraftarların maç izleme keyfi ile adalet beklentisi arasında bir denge kurulamaması, sistemin teknolojik başarısının toplumsal kabul için tek başına yeterli olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, VAR sisteminin futbol dünyasında tam bir meşruiyet kazanabilmesi için yalnızca teknik hatasızlığa odaklanması yeterli değildir. Futbol yönetimlerinin, taraftarların sosyo-psikolojik direnç noktalarını dikkate alması, uygulamadaki belirsizlikleri giderecek daha şeffaf bir iletişim dili geliştirmesi ve oyunun doğal heyecanını koruyacak çözümler üzerinde durması gerektiği değerlendirilmektedir.

Öneriler

VAR sistemiyle ilgili taraftarların bilgi düzeylerini artırmak ve güvenlerini güçlendirmek amacıyla eğitim çalışmaları düzenlenmelidir. Video Yardımcı Hakem'in karar süreçleri daha şeffaf hale getirilerek, tartışmalı durumların minimuma indirilmesi sağlanabilir. Bunun yanında, kadın taraftarların olumlu tutumları göz önüne alındığında, onların futbola olan katılımını artıracak sosyal etkinlikler ve organizasyonlar düzenlenmelidir. Kadın bakış açısının futbola kazandırılması, genel taraftar algısını daha dengeli hale getirebilir.

Fanatik taraftarların VAR'a yönelik olumsuz algılarını iyileştirmek için ise, onların futbolun rekabetçi ve heyecan dolu doğasına olan hassasiyetlerini anlayan iletişim stratejileri geliştirilmeli ve bu gruplarla daha etkili bir diyalog kurulmalıdır. VAR sistemine yönelik takım bazında algı farklılıkları dikkate alınarak, özellikle bazı taraftar gruplarının önyargılarını azaltmak için özel iletişim ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca VAR sisteminin karar alma sürecindeki hız ve kesinlik gibi teknik özellikleri geliştirilerek, oyunun akışkanlığını ve seyir zevkini korumaya yönelik adımlar atılarak bu sporun doğası korunmaya alınabilir.

KAYNAKLAR

- AA.com.tr. (2025). Fenerbahçe Kulübü Başkanı Ali Koç VAR kararlarını eleştirdi. Erişim Tarihi: 10.08.2025. Erişim Bağlantısı: <https://www.aa.com.tr/tr/futbol/ali-koc-var-uygulamalarinda-standartlarin-yakalanamamasi-karmasaya-sebep-olmakta/1663619>
- Agusman, R., & Setiawan, C. (2018). The phenomenological study of fanaticism of football pss sleman supporters. In *2nd Yogyakarta International Seminar on Health, Physical Education, and Sport Science (YISHPESS 2018) and 1st Conference on Interdisciplinary Approach in Sports (CoIS 2018)* (pp. 523-525). Atlantis Press.
- Caz, Ç., Çoban, O., & Gökkaya, D. (2021). Video yardımcı hakem (VAR) sisteminin futbolda genel yansımaları üzerine bir araştırma. *Spor Eğitim Dergisi*, 5(3), 98-113.
- Çar, B. (2022). VAR (Video Asistant Referee) ile ilgili üniversite öğrencilerinin görüşlerinin incelenmesi. *ERPA* 2022, 158.
- Demir, O., & Bektaş, M. (2022). Video Yardımcı Hakem Uygulamasının (VAR) Türk futbolu üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Enderun*, 6(2), 168-180.
- Demir, O., Bektaş, M., & Kaya, S. (2021). Var mısın? Futbolcu ve hakemlerin video yardımcı hakem uygulamasına yönelik tutumlarının incelenmesi. In *International Conference on Innovative Academic Studies*. Konya.
- Doğaner, S., Erdeveciler, Ö., Balcı, V., Uyar, Y., Bağış, T. Ö., & Ercan, M. (2021). Futbol taraftarlarının fanatiklik düzeylerinin belirlenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(4), 257-269.
- Ekizoğlu, Ö., & Akyüz, M. S. (2022). Türk futbolunda seyircilerin video yardımcı hakem (VAR) uygulamasına bakış açılarının incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 5(Özel Sayı 1), 622-635.
- Engin, S. G., & Çelik, V. O. (2019). VAR'lığın yeter! Hakemlerin gözünden video yardımcı hakem sistemi. *International Journal of Sport Culture and Science*, 7(2), 53-68.
- Erdoğan, Ç. H. (2021). Futbolcuların video yardımcı hakem "VAR" sistemi hakkındaki görüşleri. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(2), 113-123.
- Errekagorri, I., Castellano, J., Echeazarra, I., & Lago-Peñas, C. (2020). The effects of the Video Assistant Referee system (VAR) on the playing time, technical-tactical and physical performance in elite soccer. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 20(5), 808-817.
- Güler, C. (2020). Futbol taraftarlarının fanatiklik ve lisanslı ürün satın alma düzeylerinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(32), 4784-4808.
- Fillis, I., & Mackay, C. (2014). Moving beyond fan typologies: The impact of social integration on team loyalty in football. *Journal of Marketing Management*, 30(3-4), 334-363.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill.
- Hamsund, T. and Scelles, N. (2021). Fans' perceptions towards video assistant referee (VAR) in the english Premier League. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(12), 573. <https://doi.org/10.3390/jrfm14120573>
- Işın, A. (2023). Video yardımcı hakem uygulamasının hakem kararları üzerine etkileri: tanımlayıcı araştırma. *Türkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences*, 15(2).
- Iwuagwu, A. O., Ekoh, C. P., Ngwu, C. N., & Gyimah, A. A. (2023). The impact of football fanaticism on the wellbeing of young men in Nigeria: Implication for social work practice. *Cogent Social Sciences*, 9(1), 2168792.
- İlk, Ç., Çavuşoğlu, S. B., & Güler, C. (2020). Futbol taraftarlarının fanatiklik ve lisanslı ürün satın alma düzeylerinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(32), 4784-4808.

- Karafil, A. Y. (2023). Examination of football referees' attitudes towards video assistant referee system (VAR) by Q Method. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 99-112.
- Kasi, M. (2023). Unveiling the sentiments and opinions of football fans towards video assistant referee (VAR) technology: A natural language processing analysis. *European Chemical Bulletin*, 12 (4), 5352–5362.
- Kayhan, R. F., Bardakçı, S., & Caz, Ç. (2020). Türk futbolunda video yardımcı hakem (VAR) uygulamasına yönelik tutum ölçeği geliştirilmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(27), 571-596.
- Kolbinger, O. and Knopp, M. (2020). Video kills the sentiment—exploring fans’ reception of the video assistant referee in the english premier league using twitter data. *Plos One*, 15(12), e0242728. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0242728>
- Kossakowski, R. and Besta, T. (2022). Beyond Stereotypes: Women And Their Engagement in Football Fandom. *International Review for the Sociology of Sport*, 58(6), 951-970. <https://doi.org/10.1177/10126902221145458>
- Kurak, K. (2020). Lise öğrencilerinin futbol fanatıklık düzeylerinin incelenmesi. *GERMENİCA Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 28-36.
- Kural, S. (2017). Futbol Süperlig takım taraftarlarının sporda fanatizm ve şiddete ilişkin görüşleri (Master's thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- Lago-Peñas, C., Ezequiel, R., & Anton, K. (2019). How does Video Assistant Referee (VAR) modify the game in elite soccer? *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 19(4), 646-653.
- Schwab, S., Steverding, P., & Rein, R. (2023). The evaluation of the video assistant referee from referees’ and spectators’ perspectives in soccer—a case study of the German Bundesliga. *Soccer & Society*, 24(8), 1027-1040.
- Shane-Nichols, A., McCrohan, D., & Chung, T. (2020). Nfl fans' identity and consumption behavior by gender. *Sport Business and Management an International Journal*, 11(2), 125-142. <https://doi.org/10.1108/sbm-08-2018-0060>
- Tabuk, M. E. (2022). Futbolda uygulanan video yardımcı hakem sistemi hakkında taraftar tutumlarını belirlemeye yönelik ölçek geliştirme çalışması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 432-449.
- Tamir, I., & Bar-Eli, M. (2021). The moral gatekeeper: Soccer and technology, the case of Video Assistant Referee (VAR). *Frontiers in Psychology*, 11, 613469.
- Tanyeri, L. (2019). Futbol taraftarı fanatıklığı: Üniversite öğrencileri örneği. *Spor Eğitim Dergisi*, 3(2), 89-97.
- Taşmektepligil, M. Y., Çankaya, S., & Tunç, T. (2015). Futbol Taraftarı Fanatıklık Ölçeği. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 41-49.
- Turan, E. B., Uğurlu, A., Şakar, M., & Sarıkaya, E. (2018). Öğrenci taraftar topluluklarının futbol fanatıklık düzeylerinin belirlenmesi: Akdeniz Üniversitesi örneği. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 74-80.
- Uyar, Y. (2021). Futbol taraftarlarının fanatıklık düzeylerinin belirlenmesi. *Spormetre The Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 19(4), 257-269. <https://doi.org/10.33689/spormetre.1000343>
- Winand, M., Schneiders, C., Merten, S., & Marlier, M. (2021). Sports fans and innovation: An analysis of football fans’ satisfaction with video assistant refereeing through social identity and argumentative theories. *Journal of Business Research*, 136, 99-109.
- Yıldız, H., & Açıkan, M. (2018). Lise öğrencilerinin futbol fanatıklık düzeylerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 738-748.
- Yılmaz, T. (2023). Football fanaticism levels of Turkish university students in terms of sports literacy and different variables. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 11(4), 318-324.

Zelyurt, M. K. (2017). Sonuçları Açısından 3 Temmuz Şike Olayı. *Sportif Bakış: Spor ve Eēitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 16-32.